

ИЗВЕШТАЈ О БОРАВКУ У МАНАСТИРУ ХИЛАНДАРУ НА СВЕТОЈ ГОРИ СА ПОПИСОМ ИКОНА МАНАСТИРА ХИЛАНДАРА ИЗГОРЕЛИХ У ПОЖАРУ

09. 03 – 11. 03. 2004.

Бојан Миљковић

Византолошки институт САНУ

Катастрофални пожар у манастиру Хиландару, у ноћи између 3. и 4. марта, какав није забележен у осам векова дугој историји српског светогорског манастира, уништио је северну половину манастирског комплекса, од трпезарије до Арханђелског параклиса. Ватра је у потпуности уништила кровне и међуспратне конструкције од дрвета и изазвала урушавање највећег броја преградних зидова. Најтеже је страдао тзв. Бели конак. Иако оштећени, спољни зидови игуменарије, дохије и конака из 19. столећа сачувани су готово у пуној висини. Ватрогасне екипе даноноћно дежурају у манастирском дворишту, јер још увек постоје жаришта која се не могу угасити због дебелих наслага шута.

У делу манастирског комплекса захваћеног ватром, поред игуманове и једног дела монашких келија, манастирске управе и гостопримнице, књижаре са магацином нове штампане књиге, гостинских соба, налазила су се и четири параклиса: Светог Николе, Светих Четрдесет мученика, Светог Димитрија и Светог Саве. Живопис 17. и 18. столећа у овим параклисима је на највећем делу површина остао *in situ*, уз карактеристична оштећења изазваних пламеном и високом температуром: промена колористичке вредности бојеног пигмента, слабљење везивне снаге малтера, итд. Детаљније испитивања тренутно нису могућа јер се до параклиса који су били на спратовима не може доћи због непостојања међуспратних конструкција. Кровни покривачи од калота и сводова су очувани, те тренутно не прети опасност од директног дејства атмосфералија, али је неопходно да се у најкраћем могућем року ови параклиси заштите новим, привременим кровним конструкцијама.

На ободима пожаром захваћеног дела манастирског комплекса, делимично је оштећена дрвена носећа конструкција пода у апсиди трпезарије, југозападно од игуманског стола, док је приликом њеног гашења већа количина воде продрла кроз зид и угрозила живопис 18. столећа у конхи апсиде. Кровна конструкција овог објекта као и најзначајнији живопис 14. и 17. столећа на његовим зидовима остали су неоштећени. Такође је страдао и југоисточни део кровне конструкције Арханђелског параклиса која се мора брзо санирати, да због продора влаге не буде угрожен живопис 18. века у унутрашњости. Улазна конструкција испред главне манастирске капије са живописом 19. века није оштећена у пламеној стихији.

Захваљујући пожртвованости монаха и присутних радника у манастиру, од ватре је спашена четвртина од укупног броја икона и црквеног мобилијара који се налазио у северном делу манастира. Ваља напоменути да је реч о једном броју најстаријих икона из горе поменутих параклиса, и истовремено нагласити да највредније манастирско културно благо похрањено у главној цркви и привременим депоима у јужном делу манастира није било непосредно угрожено.

- Из најстаријег параклиса Светог Николе саграђеног 1664, а осликаног три године касније, спашено је пет икона, а следеће су изгореле:
 - свети Јован Претеча (сигн. ПСН1/1), иконографски тип крилатог кефалофороса је чест у поствизантијској уметности, престона икона, натпис са поменом Теоклита јеромонаха и датумом 12. август 1809.
 - иконостас савремен осликавању параклиса са царским дверима (ПСН1/5) на којима су биле насликане Благовести са пророцима Давидом и Соломоном, и
 - сликаним Распећем са симболима јеванђелиста (ПСН1/8),
 - Богородицом (ПСН1/6) и
 - светим Јованом Богословом (ПСН1/7), све из друге половине 17. века.
 - свети преподобни Серафим Саровски (ПСН2/3), руска икона краја 19. века.
 - свети Никола (ПСН2/4), прва половина 19. века.
 - оковани диптих (ПСН2/6) са представама Богородице Тројеручице са Христом и анђелима на једном крилу, а на другом свети Сава, Пантелејмон (?) и Симеон, на окуву натпис на грчком са поменом јеромонаха Саве и годином 1816.

- Из параклиса Светих Четрдесет мученика није спашена ниједна икона, те су дакле следеће страдале:
 - Богородица са Христом на престолу са анђелима (ПЧМ1/1), престона икона, друга половина 17. века
 - Исус Христос на престолу са Богородицом и светим Јованом Претечом (ПЧМ1/2), престона икона, друга половина 17. века
 - светих Четрдесет мученика (ПЧМ1/3), престона икона, друга половина 17. века
 - царске двери са представом Благовести (ПЧМ1/4), средина 17. века
 - светих Четрдесет мученика (ПЧМ4/1), икона је висила на иконостасу, крај 17. века
 - света Варвара (ПЧМ4/2), руска икона прве половине 17. века
 - руска икона с краја 19. века са представом неидентификованог светог јеромонаха (ПЧМ4/3)
 - свети Ромил (ПЧМ4/4), друга половина 19. века
 - руска икона с краја 19. века са неидентификованим представама светог великосхимника и свете монахиње (ПЧМ4/5)
 - истовремено су у пламеној стихији страдали делови старог иконостаса католикона из прве половине 17. века, који су били у секундарној употреби у овом параклису

- Из параклиса светог Димитрија насталог у великој обнови игуменарије из 1779, није спашена ниједна икона које су овде красиле богато резбарени иконостас и које се, заједно са њим, датују у време горе поменуте обнове:
 - свети Јован Претеча (ПСД1/1), крилати кефалофорос, престона икона
 - Богородица са Христом (ПСД1/2), престона икона
 - Исус Христос (ПСД1/4), престона икона
 - Свети Димитрије на престолу окружен двојцом светих мученика (ПСД1/5), престона икона
 - неидентификована сцена са светим Димитријем коме анђео у стеновитом пејсажу приводи један свети лик (ПСД1/6), престона икона
 - иконостас са царским дверима (ПСД1/3) на којима су биле представе

Благовести са пророцима и у доњем делу четири светитеља: свети Јован Златоусти, Григорије Богослов, Василије и Никола, као и

- Распеће са симболима јеванђелиста (ПСД1/9),
- Богородицом (ПСД1/7),
- Светим Јованом Богословом (ПСД1/8) и
- епистилом (ПСД1/10) на коме су у попрсјима били представљени Исус Христос, Богородица, свети Јован Претеча и дванаест апостола у медаљонима.

- Из параклиса Светог Саве Српског који, као и претходни, припада замашној реконструкцији овог дела манастира из 1779, спашене су царске двери са иконостаса, док је сви други покретни предмети уметничке израде из овог параклиса страдали у пожару:

- свети Јован Претеча (ПСС1/1), крилати кефалофорос, престопа икона
- Богородица са Христом (ПСС1/2), престопа икона
- Исус Христос (ПСС1/4), престопа икона
- свети Сава Први, патријарх пећки (ПСС1/5) на престопа, престопа икона
- свети Симеон Српски (ПСС1/6), престопа икона
- иконостас са Распећем и симболима јеванђелиста (ПСС1/9),
- Богородицом (ПСС1/7),
- светим Јованом Богословом (ПСС1/8) и
- епистилом (ПСС1/10) на коме су у попрсју били представљени Исус Христос, Богородица, свети Јован Претеча и дванаест апостола.

- Из манастирске управе и гостопримнице спашено је девет икона, а страдале су:

- Благовести (УМ7), руска икона са почетка 20. века
- Неверовање Томино (УМ9), друга половина 18. века
- Исус Христос Пантократор (УМ10), почетак 20. века
- Богородица са Христом и светом мученицом Андрианом, руска икона из средине 19. Столећа
- окована руска икона Богородице царице са Христом и неидентификованим светитељима (УМ 13), средина 17. века.

По сведочењу манастирског првог епитропа, оца Методија, у најрепрезентативнијој соби копака из прве половине 19. века, тзв. Владичанској, страдала су још две иконе.

Накнадно ће бити достављен списак горе побројаних икона са њиховим тачним димензијама и допунским подацима.

Кроз бројке изражено, од 42 иконе и 4 иконостаса колико их је пре пожара чувано у четири побројана параклиса и манастирској управи (овде се не узимају у обзир иконе које су евентуално чуване у монашким келијама; ове иконе никада нису евидентиране, али се оправдано претпоставља да је у овом случају реч о мањем броју новијих икона без веће уметничке вредности), сачувано је 14 икона и једне царске двери са иконостаса.

У страху од могућег даљег ширења пожара, монаси су износили иконе и из других параклиса (Светог Јована Претече на пиргу Светог Саве, Рођења Богородице), као и из главне манастирске цркве. Иконе су дислоциране у приземље манастирске ризнице и

нову зграду пчелињака ван манстирских зидина, а убрзо по престанку опасности враћене на своја првобитна места. Приликом преношења икона у журби дошло је до извесних механичких оштећења која ће се у целини моћи констатовати приликом првог боравка конзерваторске екипе у манастиру. Иконе спашене из ватром уништених параклиса смештене су уз остала највреднија дела иконописа у привремени депо.

У манастир су дошле и колеге из грчке службе заштите, 10 Ефорије надлежне за светогорске старине: архитекте Милтијадис Поливију и Плутархос Теохаридис и археолог Никос Мердзимекис, са којима су договорена основна методолошка начела, најпре у рашчишћавању рушевина под стручним надзором, нарочито на просторима испод изгорелих параклиса, потом у учвршћивању и заштити сачуваних остатака параклиса и конака и потом приступању обнови манастирских здања према потребама братства и по претходно сачињеним и одобреним пројектима.

У новонасталим околностима, а према могућностима, треба инсистирати на што је могуће бржем оформљењу радионице за иконе, макар и ван манастирских зидина, јер се рад на заштити највреднијих уметничких дела иконописа мора наставити паралелно са градитељском обновом манастира. Ваља истаћи да се у простору, у коме се претходне две године радило на конзервацији икона, иначе изложбени део ризнице, сада формира манастирска управа, што ће поред других објективних околности додатно успорити или потпуно нарушити коначни повратак манастирске ризнице у за то пројектовану зграду, која је сада најбезбеднија и са најоптималнијим унутрашњим условима за чување ремек-дела српске и византијске уметности.